

*Гусейнова К. С.,**викладач кафедри іноземних мов**Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Статтю присвячено порівняльному аналізу юридичних термінів в українській та англійській (британська та американська) мовах. Проводити порівняльне дослідження систем юридичних термінів та понять в англійській та українській мовах досить складно, оскільки зіставляються не стільки самі терміни, скільки різні правові системи. У зв'язку з цим існує нагальна потреба проводити не просто порівняльний аналіз окремих термінів та описувати способи їх перекладу з англійської мови на українську або з української мови на англійську, а провести комплексне дослідження термінологічних систем окремих галузей права. Як юристи, так і лінгвісти відзначають незалежність терміна від контексту, при цьому значення терміна розкривається в його дефініції, а не в контексті, як це відбувається із загальноживованою лексикою. Таким чином, слово переходить із загальнолітературної мови в мову професійну та стає елементом терміносистеми. Для більш чіткого опису юридичних термінологічних систем необхідно розробити класифікацію термінів даної предметної сфери, у зв'язку з чим виникає необхідність вибору класифікаційних підстав. Однією з таких підстав може бути фактор приналежності слова до підмови певної сфери діяльності. Особливості правової доктрини позначаються на використанні термінології, тому підбір еквівалентних відповідників для адекватного перекладу термінів можливий тільки після дослідження взаємозв'язків усередині кожної термінологічної системи, а також після вивчення межсистемного співвідношення термінів. Необхідно ще раз підкреслити, що об'єктом дослідження в цьому випадку стають не окремі терміни, а відповідні термінологічні поля.

Порівняльне дослідження української та англійської юридичної термінології має велике значення не тільки в теоретичному, але і в практичному плані. Існує нагальна потреба підготовки фахівців, здатних точно перекладати юридичні тексти різних жанрів у письмовій та усній формі. Без спеціальних підручників і словників таке завдання важко здійснити, оскільки нині здобувачам вищої освіти пропонуються посібники з юридичного перекладу, що містять перекладні еквіваленти окремих термінів і термінологічних словосполучень поза зв'язком із цілісними терміносистемами.

Ключові слова: термін, юридичний термін, терміносистема, право, мова.

Юридична термінологія широко використовується не тільки в професійному середовищі, а й в інших сферах мовної комунікації, тому існує великий попит на вивчення мови права для спеціальних цілей.

Юридична термінологія є унікальним об'єктом дослідження, оскільки характеризується великою різноманітністю

сфер застосування порівняно з іншими терміносистемами. За відомостями Комісії за жанрами юридичних текстів (Великобританія), кількість використовуваних у професійній сфері типів текстів – близько сімдесяти. Таке жанрове розмаїття зумовлено множинністю джерел права та розвиненістю англосаксонської правової сім'ї, до якої зараховуються насамперед правові системи Великобританії та США.

Проводити порівняльне дослідження систем юридичних термінів та понять в англійській і українській мовах досить складно, оскільки зіставляються не стільки самі терміни, скільки різні правові системи (як відомо, існують глибокі відмінності між українським кодифікованим та англо-американським прецедентним правом, які проявляються в тому числі і на рівні термінології). Словникова відповідність часто не дає правильного уявлення про лексичну одиницю, тому що за аналогічними термінами в двох мовах стоять різні поняття або різний обсяг значення близьких за змістом понять. Наприклад, «prosecutor» перекладається «прокурор», проте функції цих фігур у системах американського та українського права не збігаються, і американець, почувши слово «prosecutor», уявляє собі щось інше порівняно з тим, що вкладає в слово «прокурор» україномовний носій мови.

У зв'язку з цим, на нашу думку, існує нагальна потреба не просто проводити порівняльний аналіз окремих термінів та описувати способи їх перекладу з англійської мови на українську або з української мови на англійську, а провести комплексне дослідження термінологічних систем в окремих галузях права.

Для цього передусім необхідно визначити статус терміна в лексичній системі мови та ознаки, що відрізняють його від нетермінологічних лексем. Ф. де Соссюр бачить основну відмінність термінів від загальноживованих слів у такому: «Слово як знак має немотивовану, довільну природу, а термін – знак спеціальної семіотичної системи, яка має номінативно-дефінітивну функцію: номінативну тому, що термін (як слово) позначає цілий складний фрагмент із загальної системи смислів» [1, с. 126-127].

Зіставляючи слово і термін, можна виділити такі особливості останнього:

- 1) співвіднесеність значення не з окремим предметом або явищем, а з класом або родом предметів або явищ;
- 2) співвідношення не з побутовим поняттям або загальним уявленням, а з науковим або технічним поняттям;
- 3) необхідність функціонування терміна в рамках чітко визначеної терміносистеми; термін – член терміносистеми;
- 4) більш високий ступінь абстрагування від дійсності, аж до розриву з нею;

5) зв'язок терміна з певною професійною діяльністю, яка вимагає певних знань та навчання для вживання термінологічної лексики.

Наведені відмінності термінології від загальнонавчальної лексики виявлені мовознавцями. Цікаво проаналізувати, які критерії висувають юристи, розглядаючи питання про відмітні ознаки юридичного терміна. Звернемося до фундаментального дослідження «Юридична термінологія: формування і склад» С. П. Хижняка, в якому дається класифікація ознак, що характеризують термін, з погляду юристів. На думку автора, термін повинен бути:

1) єдиним, тобто вживатися в даному законі чи іншому нормативному акті в одному і тому ж сенсі, бути однозначним у межах однієї системи;

2) загальнонавчальним, а не винайденим законодавцем тільки для даного випадку, неприпустимо використання терміна в якомусь особливому значенні;

3) стабільним, тобто сенс і значення терміна не повинні змінюватися залежно від контексту;

4) логічно пов'язаним з іншими термінами даної системи;

5) співвіднесеним із професійною сферою вживання [2, с. 97].

Якщо порівняти розглянуті вище групи ознак, то стає очевидним, що юристи та лінгвісти розуміють під терміном дещо різні речі, хоча є і подібні критерії. Розуміння юристів значно ширше, оскільки вони відносять до категорії термінів навіть слова, які в текстах законів вживаються у своєму основному загальнолінгвістичному значенні. Подібні лексеми з точки зору більш суворого лінгвістичного підходу можна віднести до категорії термінів, тому що немає достатніх підстав для параметрів завершення цих понять.

Як юристи, так і лінгвісти відзначають незалежність терміна від контексту, при цьому значення терміна розкривається в його дефініції, а не в контексті, як це відбувається із загальнонавчальною лексикою. Таким чином, слово переходить із загальнолітературної мови в мову професійну та стає елементом терміносистеми.

На жаль, більш детальний аналіз відмінностей у підходах до проблеми термінування лексики з точки зору юридичного або лінгвістичного аналізу лежить за рамками цієї статті та вимагає подальшої розробки. Мета нашого короткого огляду – продемонструвати, що розробка цілісної концепції юридичної термінології вимагає поєднання підходів представників різних наук і на тепер перебуває на стадії формування.

Для більш чіткого опису юридичних термінологічних систем необхідно розробити класифікацію термінів даної предметної сфери, у зв'язку з чим виникає необхідність вибору класифікаційних підстав. Однією з таких підстав може бути фактор приналежності слова до підмови певної сфери діяльності. Зупинимось докладніше на розроблених раніше класифікаціях юридичної термінології.

Класифікація, розроблена А. С. Піголкіним, проводиться за вертикальним та горизонтальним принципами. На вершині вертикальної класифікації буде термінологія, закріплена в основному законі та інших законодавчих актах, тобто загальнонавчальна термінологія, яка об'єднує терміни, використовувани в усіх галузях права, та позначає найширші поняття.

Горизонтальна термінологія охоплює різні види міжгалузевих і галузевих терміносистем. Міжгалузєва терміноло-

гія – це терміни, які використовуються в кількох галузях права. Основний обсяг юридичних термінів припадає на міжгалузєву термінологію, тоді як кількість галузевих термінів порівняно невелика [3, с. 68-70].

Дещо іншу класифікацію ми знаходимо у Д. І. Мілославської [4, с. 36], яка виділяє такі групи термінів:

1) загальнонавчальні;

2) загальнонавчальні, що мають у нормативному акті більш вузьке, спеціальне значення

3) суто юридичні;

4) технічні.

Існують і інші класифікації юридичної термінології, проте для цілей цієї статті досить наведених вище класифікаційних підстав.

Термінологія правової сфери відрізняється від терміносистем інших галузей знань. Можна відзначити значний вплив латини на формування правової термінології, що призвело до втрати зв'язку між юридичною та загальнолітературною мовами. Правова термінологія в процесі становлення правових інститутів в Англії відокремилася від спільної мови та стала зрозумілою тільки присвяченим. Запозичені з латини слова стали вузькоспеціальними (дослідники відзначають, що збереглося до 10 % прямих латинських запозичень). Іншою особливістю можна вважати те, що в правових терміносистемах створюється особлива єдність лексичних одиниць, особлива їх сполучуваність та особливі зв'язки між словами, відбувається диференціація широкого та вузького значення слова в рамках даного термінологічного поля (так, у юридичній мові вузькоспеціального значення набувають такі слова, як «право», «сукупність», «склад» і ін.).

Ми вважаємо, що для зручності аналізу юридичну лексику можна розділити на класи за способом номінації поняття (терміни, терміноніми, професіоналізми). Іншим параметром є приналежність до певної галузі права, що дає підстави для віднесення лексеми до класу загальноюридичної або галузєвої лексики (визначення галузевих термінів можуть бути адекватно зрозумілими тільки в підсистемі відповідної галузі права). Третім параметром класифікації спеціальної лексики є виділення реалій, які представлені топонімами, антропонімами, апеліативами та фразеологізмами: Old Baily – Олд-Бейлі, Центральний кримінальний суд, топонім за назвою вулиці в Лондоні, де він знаходиться; Miranda Warning – офіційне оголошення підозрюваному його прав, антропонім за назвою відомого судової справи «Міранда проти штату Арізона» (1966); Pocket Veto – «кишенькове вето», непряме вето президента США, апеліатив (загальний іменник).

Класифікаційні підстави за належністю терміна до певного класу, за способом номінації та за виділенням типу реалії актуальні як для опису термінологічних систем однієї мови, так і для контрастивності досліджень. У процесі зіставлення правової термінології англійської та української мов з'являються інші класифікаційні ознаки.

Крім того, існують відмінності у використанні юридичної термінології в британському та американському варіантах англійської мови. Наведемо кілька характерних прикладів:

– міністерство закордонних справ: Foreign and Commonwealth Office (UK); State Department (USA);

– міністерство фінансів: Treasury (UK); Treasury Department (USA);

– міністерство юстиції: Department for Constitutional Affairs (UK); Department of Justice (USA);

– міністерство освіти: Department for Educational Skills (UK); Department of Education (USA).

Вказані відмінності становлять значні труднощі для перекладу, оскільки практично не фіксуються двомовними словниками.

Іншим характерним прикладом специфіки британської та американської термінологічних систем є класифікація злочинів. Детально ця тема розглянута в роботі Е. С. Максименко [5, с. 102].

Спочатку система класифікації в англійській та американській юридичних термінологіях збігалася. Усі «злочини» поділялися на “felonies”, “misdemeanours” та “treasons” з родовим терміном “crime”. За старою класифікацією “felony” поділялися на: “felony at common law”, “capital felony”, “statutory felony”. “Misdemeanour” включав два класи: “misdemeanor at common law”, “high misdemeanor”.

Відповідно до старої класифікації в мікрополі, представленому родовим терміном “felony”, входили номінанти “treason” та “sedition”. Така класифікація злочинів існувала в англійському та американському праві з кінця XIX століття. Однак у 1967 році в англійській юридичній термінології з’явилася нова класифікація, заснована на виділенні безпосередньо об’єкта злочину. В англійській юридичній термінології родовим терміном для даної таксономічної структури став термін “offence”. Термін “crime” став позначати поняття, які раніше виражалися термінами “felony” та “misdemeanour”. Замість термінів “felony”, “misdemeanour” та “treason” використовуються складені терміни, утворені на базі терміна “crime” з різними розповсюджувачами, обмеженими прийменниковими конструкціями: “crime” – “crime against the state”, “crime against justice”, “crime against religion”, “crime against reputation”, “crime against security”, “crime against morality”.

Відповідно до нової ситуації у моделі правової культури відбувся подальший перерозподіл наявних термінів по мікрополях: так, “crime against reputation” включають: “libel” (a method of defamation expressed by print, writing, pictures, or sign), “defamation” (an intentional false communication, either published or publicly spoken, that injures another's reputation or good name), “slander” (speaking of defamatory words tending to prejudice another in his reputation, community standing, office, trade, business or means of livelihood) (Black's Law Dictionary)[6].

У сучасній американській юридичній термінології збереглася стара, запозичена з англійського права класифікація, що об’єднує поняття, позначені термінами “felony” та “misdemeanour”.

Родовим терміном в американській таксономії на відміну від англійської є термін “crime”, а не “offence”. Термін “criminal offences” включає в себе: offences against persons (наприклад, “murder”, “manslaughter”), offences against habitation and occupation (наприклад, “burglary”, “arson”), offences against property (наприклад, “larceny”), offences against morality and decency (наприклад, “adultery”), offences against public order and government (наприклад, “treason”).

Крім того, в американській правовій системі існує класифікація злочинів за ступенем тяжкості, відповідно до якої термін *crime* має видові номінанти, які диференціюються за допомогою буквених індексів А, В, С, наприклад: А felony, В felony,

С felony і А misdemeanor, В misdemeanor, С misdemeanor. Такої класифікації в англійському кримінальному праві не існувало та не існує.

Перераховані відмінності англійської та американської термінології спричиняють труднощі у перекладі відповідних термінів на українську мову, оскільки в українській правовій системі існує своя класифікація злочинів, що відрізняється як від британського, так і від американського варіантів. Здійснюючи порівняльний аналіз термінології, необхідно враховувати, що в основі термінологічних систем лежать різні правові доктрини: романо-германська для української правової системи та англосаксонська – для англійського та американського права. Континентальна система права має ряд відмінностей від англо-американської системи. Так, наприклад, характерною особливістю останньої є поділ на статутне право (statute law) і загальне право (common law). Джерелом статутного права є законодавство. Загальне право складається з великої кількості судових прецедентів, тобто рішень, які визначають певний правовий принцип (ratio juris), обов’язковий для застосування у разі розгляду аналогічної справи. Таким чином, за прецедентом визнається правовстановлююча роль.

Особливості правової доктрини позначаються на використанні термінології, тому підбір еквівалентних відповідників для адекватного перекладу термінів можливий тільки після дослідження взаємозв’язків усередині кожної термінологічної системи, а також після вивчення межсистемного співвідношення термінів. Необхідно ще раз підкреслити, що об’єктом дослідження в цьому випадку стають не окремі терміни, а відповідні термінологічні поля.

Порівняльне дослідження української та англійської юридичної термінології має велике значення не тільки в теоретичному, але і в практичному плані. Це зумовлено гострою нестачею навчальних посібників і словників для юридичного перекладу. Існує нагальна потреба підготовки фахівців, здатних точно перекладати юридичні тексти різних жанрів у письмовій та усній формі. Без спеціальних підручників і словників таке завдання важко здійснити, оскільки нині здобувачам вищої освіти пропонуються посібники з юридичного перекладу, що містять перекладні еквіваленти окремих термінів і термінологічних словосполучень поза зв’язком із цілісними терміносистемами. При цьому не ставиться завдання ознайомитися з відмінностями двох правових систем, хоча без вивчення співвідношення англо-американських юридичних термінів з їхніми українськими еквівалентами якісний спеціальний переклад неможливий.

Література:

1. Ф. де Соссюр. Труды по языкознанию. Москва, 1977. 695с.
2. Хижняк С.П. Юридическая терминология: формирование и состав. Саратов, 1997. 137с.
3. Пиголкин А. С. Язык закона. Москва, 1990. 180 с.
4. Милославская Д. И. Термины избирательного законодательства и общественное сознание. Москва, 2002. 92 с.
5. Максименко Е.С. Национально-культурная специфика отраслевых терминосистем : на материале английской и американской юридической терминологии : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 10.02.04. Саратов, 2004. 194 с.
6. Bryan A. Garner Black's Law Dictionary, 9th Edition. USA, 2009. 1940 с.

Guseinova K. Comparative analyses of legal terms in English and Ukrainian languages: opportunities and prospects

Summary. The article is devoted to the comparative analysis of legal terms in Ukrainian and English (British and American) languages. It is difficult to conduct a comparative study of systems of legal terms and concepts in English and Ukrainian, as it is not so much the terms themselves that are compared as different legal systems. In this regard, there is an urgent need to conduct not just a comparative analysis of individual terms and describe ways to translate them from English into Ukrainian or from Ukrainian into English, but to conduct a comprehensive study of terminological systems in individual areas of law. Both lawyers and linguists note the independence of the term from the context, and the meaning of the term is revealed in its definition, and not in the context, as is the case with common vocabulary. Thus, the word passes from the general literary language to the professional language and becomes an element of the terminological system. For a clearer description of legal terminological systems, it is necessary to develop a classification of terms in this sub-

ject area, in connection with which there is a need to choose classification bases. One of such reasons may be the factor of belonging of the word to the subtext of a particular field of activity. Features of legal doctrine affect the use of terminology, so the selection of equivalent matches for adequate translation of terms is possible only after studying the relationships within each terminological system, as well as after studying the intersystem relationship of terms. It should be emphasized once again that the object of study in this case are not individual terms, but the relevant terminological fields.

Comparative study of Ukrainian and English legal terminology is of great importance not only in theoretical but also in practical terms. There is an urgent need to train specialists who can accurately translate legal texts of various genres in written and oral form. Without special textbooks and dictionaries, this task is difficult to accomplish, as higher education institutions are currently offered manuals on legal translation that contain translational equivalents of individual terms and terminological phrases unrelated to holistic terminology.

Key words: term, legal term, terminological system, law, language.